# DREPTATEA ÎN SPIRITUL ȘI LITERA LEGII[10]

# JUSTICE IN THE SPIRIT AND LETTER OF THE LAW

**Valentin MĂRGINEANU**
doctor în drept, lector universitar
ORCID ID: 0000-0002-4223-5890
Email: vmargineanu70@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova

**CZU: 340.1** **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2025.13

***Abstract:*** *It is demonstrated that justice is inherent to law, but it is not a product of the letter of the law. Justice is a criterion for evaluating and verifying the legitimacy of the law and legal norms, a criterion that must be followed both in the process of creating legal norms and in the process of implementing them in the practice of social life. Justice is inherent even to the institution of legal liability, otherwise legal liability turns into state arbitrariness, into state voluntarism, which is not subject to limitations or rules, except for the rules that the state, in an authoritarian manner, creates for itself.*

***Key words:*** *law, justice, equity, legal accountability, the spirit and letter of the law.*

***Rezumat:*** *Se demonstrează faptul că dreptatea este inerentă dreptului, dar nu este un produs al literei legii. Dreptatea este un criteriu de evaluare și verificare a legitimității legii și a normelor juridice, criteriu care trebuie să fie urmărit atât în procesul de creare a normelor juridice, cât și în procesul de realizare a acestora în practica vieții sociale. Dreptatea este inerentă inclusiv instituției răspunderii juridice, în caz contrar răspunderea juridică se transformă în arbitrariu statal, în voluntarism statal, care nu este suspus unor limitări sau reguli, cu excepția regulilor pe care statul, în mod autoritar, și le creează pentru sine.*

***Cuvinte-cheie:*** *drept, dreptate, echitate, răspundere juridică, spiritul și litera legii.*

[10] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului „Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor” (CONSEJ 01.05.02)

În doctrina juridică contemporană frecvent apar dispute privind esența și conținutul dreptății și legalității, temeiurile și criteriile acestora, precum și semnificația lor valorică. Dreptatea și legalitatea sunt analizate nu doar sub aspect teoretic, prin prisma conceptului statului de drept, a regimului democratic de guvernare și optimizării procesului de creare și realizare a dreptului. Dreptatea și legalitatea sunt privite și ca instrumente de asigurare a eficacității realizării dreptului, asigurarea răspunderii juridice, apărarea drepturilor și libertăților omului. Evoluția istorică a conceptului dreptății nu prezintă o unitate de păreri, abordările fiind extrem de diversificate. De altfel, și astăzi conceptul dreptății nu este perceput univoc în doctrina juridică. [1, p. 163-168] O posibilă explicație a acestei diversități ține de faptul că dreptatea este un concept care se manifestă pe multiple plane – pe plan social, pe plan etic, pe plan juridic. Respectiv, transplantul conceptului dintr-un domeniu în altul creează această diversitate de abordări.

Deși nu există o unitate de păreri cu privire la originea etimologică a cuvântului *justiție*, majoritatea dicționarelor contemporane atestă proveniența latină a acestuia de la cuvântul *iustitia*, căruia romanii îi atribuia sensul de *dreptate*.[2, p.186; 3, p.121; 4, p.1007; 5, p.265] Sunt suficiente situații în care observăm cum persoane fără studii juridice intuitiv identifică calea corectă în exercitarea și apărarea drepturilor sale, ei acționând în sensul prevăzut de lege fără să o cunoască. Astfel se demonstrează faptul că legea fie gândită în Roma Antică în urmă cu două mii de ani, fie expusă în poruncile lui Isus sau Vechiul Testament, fie în alt izvor al dreptului istoric reprezintă reguli ideale a coexistenței umane. Dreptatea reprezintă normalitatea și corectitudinea, evident, cu precizările ce rezultă din normele morale și etice ale perioadei istorice concrete. Nu sunt necesare cunoștințe juridice pentru a percepe comportamentul ce rezultă din Biblie – *Și precum voiți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi asemenea* [6], porunca lui Isus – *Căci cu judecata cu care judecați, veți fi judecați, și cu măsura cu care măsurați, vi se va măsura* [7], imperativul categoric a lui Kant – *acționează ca și cum maxima acțiunii tale ar trebui să devină prin voința ta o lege universală a naturii* [8, p.65] și așa mai departe. Aici funcționează alte mecanisme decât cele juridice.

Dreptatea ar reprezenta un deziderat absolut, poate chiar irealizabil, ar spune unii, dar care trebuie urmărit permanent, fără nici o rezervă. *Fiat justitia, pereat mundus* (să se facă dreptate, chiar de-ar fi să piară lumea), spuneau romanii. Tot ei au observat că libertatea ca valoare umană fundamentală nu poate fi realizată decât prin dreptate – *sine justitia,*

*nulla libertas* (fără dreptate nu există libertate). Timpul nu a diminuat relevanța acestor maxime, dimpotrivă, le-a accentuat.

**În doctrina juridică conceptele de** *spiritul* **și** *litera* legii sunt analizate, de cele mai multe ori, în contextul interpretării normelor juridice. *Litera* legii ne conduce spre o interpretare literală cât mai exactă a conținutului normei juridice, adică a textului propriu-zis. La rândul său, *spiritul* legii este legat de așteptările societății de la această lege, năzuințele, valorile sociale la care se raportează, principiile fundamentale ale vieții sociale, idealurile în care crede și spre care tinde societatea. De astfel, interpretarea și, pe cale de consecință, aplicarea legii în *spiritul* **și** *litera* ei au o finalitate comună – aplicarea previzibilă, corectă, dreaptă și utilă a legii. În filosofia dreptului însă, aceste două concepte au o conținut mult mai vast și o repercusiune asupra realității juridice cu mult mai contradictorie. În anumite situații *spiritul* **și** *litera* legii nu doar că nu urmăresc același scop, ci se contrapun, fiind incompatibile. Este suficient să amintim jusnaturalismul *versus* pozitivismul exegetic ca să înțelegem amploarea problemei. De asemenea, conceptele de *spiritul* **și** *litera* legii sunt indisolubil legate de conceptele raționalității și legitimității dreptului. Abordarea dreptului prin prisma raționalității și legitimității acestuia este necesară în intenția de a fundamenta dreptul pozitiv pe anumite principii inițiale aflate în afara sferei de influență a statului. În caz contrar există riscul instaurării unui ”voluntarism” al statului, care, obligatoriu, va avea drept consecință încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului de către însuși stat. Este o dovadă în plus privind necesitatea abordării problemelor legate de *spiritul* **și** *litera* legii.

Frecvent *spiritul legii* este asociat cu voința legislatorului în sensul în care atunci când textul legii nu este clar apelăm la interpretarea acestuia în spiritul legii, identificând sensul avut în vedere de legislator la momentul adoptării. Nu putem fi de acord cu această abordare din mai multe motive. M. Djuvara menționa că legislatorul î-și manifestă voința sa la momentul adoptării legii. Din acest moment legea se desprinde de legislator și urmează soarta sa proprie. Această abordare are la bază câteva aspecte. În primul rând, realitatea socială se află într-o permanentă dinamică, iar din momentul adoptării legii și momentul realizării ei este un interval de timp, adesea suficient de mare. Nu este rațional să utilizăm voința legislatorului manifestată în cadrul unor realități sociale la realizarea dreptului în cadrul altor realități sociale. În al doilea rând, M. Djuvara se referea la faptul, și aici tindem să-i dăm dreptate, de cele mai multe ori la adoptarea legii legislatorul nu se orientează la interesul ge-

neral al societății, ci la anumite interese de moment, la anumite probleme concrete existente în societate și, de nu, la anumite interese private sau de grup, care au reușit prin diverse activități de lobby să convingă legislatorul să adopte anumite reglementări.

În cazul în care admitem supremația literei legii și a voinței legislatorului asupra spiritului ei, vom transforma legea din mijloc de protecție a individului în scop în sine. Atunci vom fi nevoiți să recunoaștem un absurd – omul este făcut pentru lege și nu legea pentru om.

Litera este doar exprimarea formală, textuală, lingvistică a legii. Dacă examinăm legea doar sub aspectul literei ei, aceasta ar reprezenta un simplu instrument în mâinile juriștilor și în general a celor care o aplică, care o interpretează în dependență de scopurile și interesele de moment pe care le au. Este suficient să urmărim pledoariile părților în procesele judiciare ca să ne convingem că abordarea formală a legii, urmărirea textului acesteia, provoacă o diversitate de interpretări diferite, majoritatea cărora s-ar încadra, într-o măsura sau alta, în logica formală. Doar că logica formală nu urmărește adevărul în sine, ci doar veridicitatea raționamentului.

Dar ce este legea în esența sa? Legea este transpunerea în formă scrisă a regulilor de coexistență în societate, în baza cărora trăiește însăși societatea. Deci important este nu doar formularea scrisă a legii, ci și energia acesteia care vine din societate însăși, așteptările societății de la respectiva lege. Dreptul este parte componentă a unui organism viu și foarte complex care îi spunem *societatea*. Respectiv, legea, ca parte componentă a dreptului, este și ea înzestrată cu sufletul acestui organism. Acesta este spiritul legii. Spiritul legii apare din etica societății, din principiile morale ale acesteia, din regulile de comportament acceptate în societate, din cultura societății. Legea este chintesența regulilor vieții sociale, a vieții în general.

*Spiritul legii* ar reprezenta ceva imaterial, invizibil și este o creație a societății, iar litera legii este o creație a legislatorului. Respectiv litera legi ar trebui să fie o formă de exprimare a spiritului legii.

În raport cu principiile fundamentale ale dreptului (principiul legalității, principiul democrației, principiul umanismului etc.), principiul dreptății are rol de principiu fundamental. Dacă este încălcat vreun principiu general al dreptului, obligatoriu este încălcat și principiul dreptății, chiar dacă alte principii generale nu sunt afectate. Astfel, o hotărâre judecătorească pronunțată cu încălcarea principiului democrației poate, în conținutul ei, să corespundă principiului umanismului,

încălcarea principiului umanismului, la rândul său, este posibilă chiar dacă este respectat principiul prezumției nevinovăției. Însă, nu poate fi considerată dreaptă, adică conformă principiului dreptății, orice hotărâre judecătorească sau orice decizie a unei alte autorități, dacă aceasta a fost adoptată cu încălcarea a cel puțin unul din principiile generale sau ramurale ale dreptului. Această concluzie rezultă direct și din actele juridice internaționale privind drepturile omului. Astfel, în Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a OSCE din 29 iunie 1990 și-au exprimat convingerea că recunoașterea drepturilor omului și a libertăților fundamentale „este baza libertății, dreptății și păcii", iar dreptatea include în sine, în special, alegeri libere, o formă reprezentativă de guvernare, egalitatea oamenilor în fața legii, independența judecătorilor, dreptul fiecărei persoane la judecată echitabilă și deschisă a cauzelor penale și civile, dreptul să de a fi prezumat nevinovat până la probarea vinovăției potrivit legii etc. [9]

Materializarea principiului dreptății în spiritul și litera legii în cadrul activităților juridice practice poate fi cercetată și sub aspectul și prin prisma instituției răspunderii juridice. Dreptatea ca principiu al răspunderii juridice reprezintă o idee inițială ce cuprinde aspectele spirituale ce vizează conținutul, rolul social, funcționarea și dezvoltarea răspunderii juridice. Această idee urmărește conformitatea răspunderii juridice cu principiile legalității, egalității, echității, umanismului, drepturilor omului etc. Majoritatea doctrinelor abordează dreptatea ca principiu al răspunderii juridice prin prisma excluderii nedreptății în cadrul răspunderii juridice. Respectiv, calea optimă intru realizarea acestui principiu nu este reglementarea sa în legislația pozitivă, ci identificarea unor criterii pentru excluderea răspunderii juridice nedrepte. Dreptatea este inerentă răspunderii juridice, în caz contrar nu vorbim despre răspundere juridică, ci despre un linșaj, un arbitrariu statal, o dictatură absolută a statului.

Răspunderea juridică se fundamentează, printre altele, pe principiile dreptății, legalității, inevitabilității, individualizării și vinovăției. Principiul dreptății este unul sistemic în raport cu răspunderea juridică. Ași considera că în cadrul răspunderii juridice, cel puțin de pe pozițiile jusnaturalismului, distingem două categorii de principii: principii etice (morale) – principiul dreptății și principii juridice – principiile legalității, individualizării, inevitabilității, vinovăției. Astfel observăm faptul că principiul dreptății în cadrul răspunderii juridice are 2 forme de manifestare. Prima mai generică, dar și mai superioară, se exprimă prin condiții cum ar fi umanismul, egalitatea, conformitatea normelor juridice

cu normele morale, protecția normelor morale prin instrumente juridice etc. cea de a doua formă de manifestare este una mult mai punctuală, mai concretă, mai sesizabilă într-un anumit sens și se manifestă prin principiile legalității, individualizării, inevitabilității, vinovăției.

Diferitele forme ale răspunderii juridice specifice diferitor ramuri de drept nu permit o abordare unică în ceea ce privește principiul dreptății dat fiind existența unor mecanisme distincte privind realizarea răspunderii juridice, spre exemplu, penale și civile. Însă putem afirma cu certitudine un fapt – principiul dreptății este inerent tuturor formelor răspunderii juridice.

Mai mult ca atât. Am îndrăzni să afirmăm că răspunderea juridică este prin însăși natura ei dreaptă cu condiția că aceasta este echitabilă, legală, inevitabilă, individualizată, este aplicată pentru o faptă săvârșită cu vinovăție și este conformă cu valorile morale predominante în societate. A pedepsi o persoană nevinovată, la fel și a face dreptate pe baza unor acte nedrepte nu este admisibil atât din punct de vedere juridic, cât și din punct de vedere moral. [10, p.12] Însă este la fel de nedrept ca o persoană vinovată să fie lăsată nepedepsită. În acest caz se săvârșește o nedreptate în raport cu partea prejudiciată, indiferent dacă aceasta este o persană concretă sau societatea în ansamblul ei. „Dreptul societății de a pedepsi este o manifestare a rațiunii și trebuie să rămână înscris în marginile dreptății și umanității" [11, p.17]. În acest sens, în pofida cunoscutei maxime, considerăm că este la fel de nedrept să pedepsim o persoană nevinovată și să nu pedepsim o persoană vinovată. În ambele cazuri, fără îndoială, se comite o nedreptate. Alegerea răului mai mic nu este o justificare a nedreptății. O nedreptate nu se transformă în dreptate prin simpla raportare la un rău (o nedreptate) mai mare.

Dreptatea în calitate de criteriu evaluare a comportamentului în raport cu interesele și valorile societății, apare în cadrul diferitor forme de manifestare a răspunderii juridice. Pot fi identificate cel puțin trei forme de manifestare. Prima și cea mai sesizabilă, ține de aplicarea unei pedepse drepte. Dreaptă, după cum s-a menționat deja, este pedeapsa care corespunde gravității faptei, gradului de vinovăție, persoanei făptuitorului, particularităților și circumstanțelor cazului concret. Însă, pentru ca organul de aplicare a legii să aibă posibilitatea de a aplica o pedeapsă dreaptă, este necesar ca legislatorul să legifereze o sancțiune dreaptă pentru acțiunea/inacțiunea interzisă – aceasta este cea de a doua formă. Dreaptă poate fi recunoscută doar acea sancțiune care nu doar corespunde gravității faptei imputabile, ci se corelează cu alte încălcări. În

plus, este necesar de permis organului de aplicare a dreptului să individualizeze pedeapsa având în vedere toate circumstanțele posibile de săvârșire a faptei în viața socială reală. A treia formă de manifestare ține de procesul realizat de legislator privind criminalizarea/decriminalizarea diferitor modele de comportament. Acest proces trebuie să aibă la bază nu voința subiectivă, autonomă, exclusivă a legislatorului, ci atitudinile etice, morale, spirituale a membrilor societății privind dreptatea și nedreptatea. Altfel spus, legislatorul trebuie să transforme spiritul societății în spirit al legii și să-l formuleze într-un text de lege.

Însă, cu regret, asigurarea dreptății prin instrumente juridice, inclusiv prin instituția răspunderii juridice este suficient de dificil. Posibilitățile, suficient de extinse, acordate de legislator pentru individualizarea pedepsei, au provocat suficiente cazuri în care, pentru ilegalități comparabile, sancțiunile erau vizibil diferite. O atare situație, fără rezerve o putem califica ca fiind o încălcare a principiului dreptății, dat fiind faptul că consecința faptei ilicite nu este în legătură doar cu gravitatea faptei, gradul de vinovăție și persoana făptuitorului, ci și de locul și timpul săvârșirii faptei imputabile, personalitatea judecătorului care pronunță hotărârea, abilitățile avocatului și alte circumstanțe care nu se raportează la fapta propriu-zisă.

Dreptul include în sine o multitudine de condiții de formă, de multe ori în detrimentul stabilirii adevărului de fapt și instaurării dreptății. Spre exemplu, orice proces judiciar presupune respectarea unor condiții de formă, a unor termen de prescripție etc., iar nerespectarea lor nu permite examinarea situației de fapt, examinarea fondului și, pe cale de consecință, nu permite stabilirea adevărului factologic și asigurarea dreptății. Nu în zădar, noi facem deosebire între adevărul juridic și adevărul factologic (de fapt).

În pofida diferențelor evidente de manifestare a dreptății în cadrul moral și în cadrul juridic, considerăm că dreptatea juridică și dreptatea morală nu reprezintă categorii distincte ale dreptății. Dreptatea este un criteriu de evaluare, inclusiv a procedurilor juridice. Respectiv, nu putem evaluare în baza a două criterii ale dreptății, mai ales în cazul în care rezultatele sunt diferite. Au dreptate doctrinarii care au abordat problema dreptului pozitiv nedrept. „...este unanim admis că pot exista legi nedrepte și că legea nu este criteriul ultim al dreptății, căci ea poate conferi unei persoane un beneficiu sau impune alteia un rău pe care dreptatea le condamnă” [12, p.311]. Dreptatea este o categorie universală, care este penetrează toate aspectele vieții sociale. În cadrul dreptului,

ca de altfel și în celelalte domenii normative, dreptatea capătă un conținut distinct, pentru exprimarea căruia se utilizează noțiunea de *dreptate juridică*. Însă această noțiune nu este o categorie distinctă a dreptății, dat fiind faptul că toate normele dreptului pozitiv în mod obligatoriu trebuie să corespundă criteriului dreptății, să treacă testul dreptății și moralității. Norma juridică care nu corespunde acestui criteriu nu poate realiza nici una din funcțiile sale inerente.

În concluzie, reiterăm faptul că dreptatea ține de spiritul legii, care, la rândul său, este o oglindire a spiritului societății, iar litera legii trebuie să corespundă acestui spirit. În caz contrar legea nu are legitimitate.

**Referințe:**


1. Unele abordări ale conceptului dreptății au fost prezentate în: Mărgineanu V., *Reflecții privind dreptatea și echitatea* În: Conferința științifică națională cu participare internațională „Intrgrare prin cercetare și inovare" dedicată Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare, Chișinău, 7-8 noiembrie 2024, Științe juridice și economice, Chișinău, 2024 (CEP USM), ISBN 978-9975-62-687-3
2. ARSENI, A., IVANOV, V., SUHOLITCO, L. *Dreptul constituţional comparat*. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2003, ISBN 9975-70-356-9
3. HAMGA, Vl. *Mic dicţionar juridic*. Bucureşti: Lumina Lex, 1999, ISBN 973-588-185-3
4. *Dicţionarul explicativ ilustrat al limbii române*. Chişinău: Arc, Gunivas, 2007, ISBN 978-9975-908-04-7
5. *Micul Dicţionar Academic*. Vol. III. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2003, ISBN 973-637-034-8
6. *Luca 6, 31*
7. *Matei 7, 2*
8. KANT, Im., *Întemeierea metafizicii moravurilor,* București: Ed. Humanitas, 2007, ISBN 978-973-50-1066-9
9. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the human dimension of the CSCE, 29 June 1990. Disponibil: https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf [Accesat: 01.12.2024]
10. DUFF, A., HOSKINS, Z., *Legal Punishment,* Stanford Encyclopedia of Philosophy, Stanford Univertitz Press, Stanford, 2017
11. GROTIUS, H., *Dreptul războiului și dreptul păcii,* Editura Științifică, București, 1968
12. MUREȘAN, V., *Utilitarismul lui John Stuart Mill,* Ed. Paideia, București, 2003, ISBN 973-596-130-X